

**ANTONIO GRAMSCI, MICHEL FOUCAULT ve PIERRE BOURDIEU DÜŞÜNÇESİNDE
ENTELEKTÜEL KAVRAMINA İLİŞKİN KURAMSAL BİR TARTIŞMA****A THEORETICAL DISCUSSION ABOUT THE CONCEPT OF INTELLECTUAL BY
IDEAS OF ANTONIO GRAMSCI, MICHEL FOUCAULT AND PIERRE BOURDIEU****Arş. Gör. Dr. Ayşem SEZER ŞANLI**Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu
Yönetimi Bölümü, aysemsezer@gmail.com, Erzincan/Türkiye**ÖZET**

Entelektüel, farklı toplumsal yapılarda farklı anlamlar kazanan, ancak her toplumsal düzende kendine yer edinen önemli bir tarihsel ve sosyolojik figürdür. Entelektüel, kitlelere yol gösteren ya da kitlelerle birlikte eylemde bulunan bir sosyal aktör olarak tarihin akışına ve gündelik hayatın örgütlenmesine şekil vermektedir. Bunu yaparken de, ya iktidarla birlikte hareket etmekte ya da iktidara muhalif şekilde konumlanmaktadır. Kuramsal olarak, entelektüel kavramı farklı teorisyenler tarafından ele alınmıştır. İtalyan kuramcı Antonio Gramsci, entelektüeli “organik entelektüel” isimlendirmesi ile tartışmış ve bir topluluğa nasıl entegre olduğunu araştırmıştır. Fransız düşünür Michel Foucault ise, “spesifik entelektüel” adlandırmasını kullanarak entelektüelin toplumdaki yerini spesifik mücadele odaklarındaki eylemleri üzerinden değerlendirmiştir. Son olarak, Fransız sosyolog Pierre Bourdieu entelektüel kavramını toplumda işgal ettiği yer ve muhalif konumu üzerinden ele almıştır. Bu çalışmada, ilk olarak entelektüel kavramına ilişkin genel tanımlar ele alınacak, daha sonra bu üç kuramcının entelektüel yaklaşımları tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Organik Entelektüel, Spesifik Entelektüel, Muhalif Entelektüel**ABSTRACT**

An intellectual is an important historical and social figure that obtains different meanings in different social structures but takes place in every social order. Intellectuals shape the flow of history and the organization of everyday life as a social actor guiding masses or actively involved in masses. In so doing, it moves either with power or is positioned in opposition to power. In theory, the concept of intellectual has been handled by different theorists. Italian theorist Antonio Gramsci debated the intellectual the concept of "organic intellectual" and researched how it integrated into a community. The French philosopher Michel Foucault used the term "specific intellectual" to refer to the intellectual's place in society through its actions in specific focuses of struggle. Finally, the French sociologist Pierre Bourdieu has addressed the intellectual concept of the occupied society and its oppositional position. In this study, firstly the general definitions of intellectual concept will be assessed, then the intellectual approaches of these three theoreticians will be discussed.

Keywords: Organic Intellectual, Specific Intellectual, Opponent Intellectual**1. GİRİŞ**

Entelektüel kavramı, sosyal bilimler alanında kavramsal karşılığı ve önemi itibarıyla gerek felsefecilerin gerek siyaset bilimcilerin gerekse sosyologların üzerinde tartıştığı önemli bir adlandırma olarak karşımıza çıkmaktadır. Kavrama yüklenen anlamlar etrafında düşündüğümüzde, en belirleyici ayrımın entelektüelin iktidar karşısındaki konumu olduğu söylenebilir. İktidar ve muhalefet dikotomisinden yola çıkıldığında, entelektüel kavramına ilişkin en sistematik yaklaşımların Gramsci, Foucault ve Bourdieu tarafından geliştirildiğini görmekteyiz. Gramsci, “organik entelektüel” tanımlaması ile kuramsal olarak entelektüelin belli bir topluluğa angajmanını incelemiştir (Gramsci, 2011: 30). Analizlerini özellikle işçi sınıfı ve onun organik entelektüelleri etrafında geliştiren Gramsci, entelektüel sorunsalını sınıfsal bir perspektife oturtmaktadır.

Daha sonra, entelektüele dair kuramsal bir analiz Foucault tarafından geliştirilmiştir. Foucault, “spesifik entelektüel” nitelemesini kullanmış ve entelektüeli yerel bilginin hakikati ile donanmış kişi olarak

kurgulamıştır. Entelektüelin faaliyetlerini de spesifik mücadele odakları ve mikro iktidarlar ekseninde kurgulayan Foucault, böylelikle entelektüele mikro iktidar analizinden hareketle yeni bir kuramsal yer oluşturmuştur (Foucault, 2005: 13).

Son olarak, Pierre Bourdieu sosyolog olması dolayısıyla entelektüeli, toplumda işgal ettiği yer bağlamında değerlendirmiştir. Toplumsal olaylara verdiği yön doğrultusunda entelektüel, muhalif olma özelliği ile öne çıkan bir aktör olarak kurgulanmıştır. Muhalif entelektüelin rolünü özellikle medya ve televizyon üzerine analizlerinde daha fazla öne çıkaran Bourdieu, kuramsal olarak entelektüele sosyolojik bir anlam yüklemiştir (Bourdieu, Sapiro ve McHale, 1991: 655).

Tüm bu değerlendirmeler doğrultusunda, bu çalışmada amaçlanan öncelikle entelektüel kavramının anlamına ilişkin bir arka plan oluşturmaktır. Buradan hareketle, Antonio Gramsci, Michel Foucault ve Pierre Bourdieu tarafından ele alınan kuramsal çerçeve analiz edilecektir.

2. ENTELEKTÜEL KAVRAMI

Entelektüel kavramı, entel, aydın, elit, seçkin gibi çok farklı kavramlar ile eş anlamlı olarak kullanılabilir. Ancak, entelektüelden kavram olarak çok farklılaşan ve günümüzde farklı anlamlarda kullanılan elit kavramının farkını ortaya koymakta fayda vardır. Elit/seçkin kavramı, entelektüeli de içeren bir üst kategori olarak düşünülmelidir. Sözcük etimolojik olarak Fransızca kökenli olup Latince “Eligere” (Seçmek) kökünden gelmektedir. Elit sözcüğü, ilk olarak 17. yüzyılda üstün kalitedeki malları tanımlamak için kullanılmıştır. Sonraları bu sözcüğün kapsamı genişlemiş ve birinci sınıf askeri birlikler ve soyluluğun yüksek mertebeleri gibi toplumsal birtakım katmanları ve bu katmanları dolduran insanları nitelemek için kullanılmaya başlanmıştır (Bottomore, 1996: 8).

Tom Bottomore, seçkinleri entelektüeller, yöneticiler ve bürokratlar olarak üçlü bir sınıflandırmaya tabi tutmaktadır. Bunu yaparak eliti, entelektüeli de içeren bir üst başlığa dâhil etmektedir (Bottomore, 1996: 72). Klasik elit kuramcılarında Vilfredo Pareto, elitleri iktidarda doğrudan rol oynayan yönetici seçkinler ve geri kalanlardan meydana gelen yönetici olmayan seçkinler olarak tasniflemiş; böylelikle elitleri yönetim misyonu ile anlamlandırmıştır (Türküne, 2005: 382). Elit kuramcılarında Gaetano Mosca ise, Pareto'nun bu yorumuna sadık kalmış ve elit olmayı yöneten sınıfa ait bir rol olarak kurgulamıştır. Harold Laswell ise, seçkinleri, elde edilecek ne varsa ondan en çok alan kişiler olarak görerek elit kavramına değil elitlerin faaliyetlerine vurgu yapmaktadır (Bottomore, 1996: 50).

Wright Mills, seçkinlerin ortak kriterlerine göre dört farklı gruba ayırdıklarını belirtmektedir. Bunlar, elitlerin başında buldukları yerler, sahip oldukları şeyler, üyesi buldukları yerler ve kim oldukları olarak sıralanmaktadır. Bu tanım, elitlere toplumda ayrıcalıklı bir statü tanıma kaygısı taşımaktadır (Türküne, 2003: 383). Bu tanımlar ortak olarak, elitlerin toplumda ayrıcalık taşıyan meslekler yürüten ve sadece onların oluşturduğu bir kümeden oluşan elit gruplarını öne çıkarmaktadır.

Elit teorilerinin, faşizm ideolojisine kaynaklık ettiği gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, günümüzde elit ve entelektüel kavramlarının birbirini bütünüyle dışlamayan; ancak eş anlamlara da sahip olmayan iki ayrı kavram olduğu söylenmelidir. Entelektüel, elit kavramının içinden türemiş; ancak onu aşarak yepyeni anlamlar yüklenmiştir.

Entelektüel kavramı, Batı kökenli bir kavram olup etimolojik olarak Latince “intellectus” kelimesinden türemiştir. Kelimenin kökü “intellect”tir. Intellect beyin, zihin, akıl, kudret, idrak ve uyanıklık anlamlarına gelmektedir (Bodin, 2000: 14). Sözcük çoğu kez “manuel” (elle çalışan, elle ilgili) kelimesinin karşıtı olarak zekâ ve aklın kullanımının yoğun ve baskın olduğu kişiler ve işler için kullanılmaktadır. Klasik anlamda kol işçisi ve kafa işçisi ayırımından yola çıkıldığında, entelektüel kafa işçisine karşılık gelmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta saf aklın, entelektüel kavramına referans olarak gösterilmesidir.

Entelektüel kelimesini Batı düşünce tarihi içerisinde ele almadan önce, onunla tarihsel olarak eşdeğer biçimde kullanılan entelijensiya ve literati kavramlarına açıklık getirmek gerekmektedir. Entelijensiya, 19. yüzyıl Rusya'sında kullanılmış bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzyılda entelektüel, Rusya'da yükseköğrenim gören profesyonel meslek icra edebilecek kapasiteye sahip kişileri betimlemek için kullanılmıştır. Daha sonra kol gücü gerektirmeyen işleri gören herkes için kullanılmaya başlanmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta, entelijensiya kavramının kullanıldığı yerde mutlaka sınıf kavramına atıf olmasıdır. Çünkü Rusya'da entelijensiya bağımsız bir aydınlar sınıfı olarak görülmektedir (Szelenyi, 1982: 780)

Literati ya da okuryazar ise; tarihsel olarak ortaçağa ait bir kavramdır. Literati, geleneksel toplumlarda hayatlarını bilgiye veren kişiler olarak ele alınmaktadır. Bu kişiler bilgiyi muhafaza ederler, topluma yol gösterme ve iyiyi anlatma açısından bir memur gibi işlev görürler. Bilgi üretme, kapalı bir çalışma türüdür. Literati, bu kapalı çalışmanın bir parçasıdır ve mesleği bilmez. Bilme faaliyeti içerisinde, toplumda var olan değer ve gelenekleri kuşaktan kuşağa aktarmak ve mevcut yasaların sürdürülmesini sağlamak literatinin görevidir (Mardin, 1993: 257).

Burada dikkat edilmesi gereken nokta, entelijensyanın da literatinin de kapalı bir sınıf olup mevcut değerlere bağlı olmalarıdır. Bu anlamda, bütünüyle iktidara eklenmiş gruplar oldukları söylenmelidir. Entelektüelin belirleyici özellikleri olan eleştirel düşünce, sorgulama ve muhaliflik bu gruplar içerisinde ya çok nadir ortaya çıkar ya da hiç çıkmaz. Ancak dönemin koşulları içerisinde değerlendirildiklerinde entelektüel faaliyet ile özdeşleşirler.

Entelektüel figürünün doğuşunu faaliyet gösterdiği kültürel alanın tarihi ile başlatmak gerekir. Entelektüel ile ilk olarak ortaçağ üniversitelerinde karşılaşmaktadır (Bourdieu ve diğerleri, 1991: 655). Ancak, entelektüellik tarihinin başlangıcını M.Ö.5. yüzyıla kadar dayandıran siyaset bilimciler de vardır. Meseleyi Eski Yunan'dan ele alacak olursak, Olimpi'ye yapılan eğlenceler ve olimpiyatları izlemek için giden bir halk kitlesi vardır. Site devletleri arasında bir siteden diğerine koşan bu kalabalığın önünde de sofistler gelmektedir. Sofistler, Eski Yunanda Sokrates, Platon gibi düşünürlerden önce onların yürüttükleri zihinsel faaliyetleri gören kişilerdir. Şehirden şehire giderek öğrencilere dersler vermektedirler. Asıl amaçları gençleri pratik ve sosyal hayata hazırlamaktır. Bunu yaparken de yoğun bir şekilde hitabet sanatını kullanmaktadırlar. Yazın alanında da yeteneklerini sergilemektedirler. İlmi belgeleri halkın anlayacağı bir şekle sokarak bilgileri halk arasında yaymakta ve herkese anlatmaktadırlar. (Türköne, 2005: 386).

İkincil olarak, rahipleri incelemek gerekmektedir. İlk bakışta entelektüel ile din adamları sınıflarını bağdaştırmak zor görünse de, burada entelektüel değil, entelektüel faaliyetlerde bulunan kişiler anlamında rahipleri ele alırsak meseleyi daha rahat kavrayabiliriz. 1789 Fransa'sında topluma nüfuz eden üç meslek grubu mevcuttur. Bunlar, rahipler, soylular ve kraldır. Rahipler topluma esas din bilgilerini öğretmenin yanı sıra sabrı, tevekkülü, alçakgönüllülüğü öğreten, insanlar tarafından saygı duyulan bir gruptur. Devletin yönetim kademesinde de yer işgal etmişlerdir. Uzun saçlı başbuğların, kürklü hükümdarların yanında taçlı piskoposlar ile başı tıraşlı papazlar yer almışlardır. Çünkü eli kalem tutan ve konuşmasını bilen yalnız onlardır. Fermanları yazar ve yönetime katılırlar. Julien Benda, buradan hareketler insanları ikiye ayırır: rahipler ve laikler. İnanan ya da inanmayan her fikir ya da sanat adamı Benda'ya göre entelektüele dâhildir (Benda, 2011: 20). Dolayısıyla, rahipler kendi yaşadıkları dönemin algısı içerisinde entelektüel kategorisinde değerlendirilebilmektedirler.

Üçüncü sırada, filozoflar gelmektedir. Çağdaş filozoflar toplumun hür düşünmek isteyen bir parçasıydılar ve ilk entelektüeller onlardan çıkmışlardır. Aydınlanma filozofları bir devre ışık tutmuşlar ve insanları ortaçağın yarattığı skolâstik düşüncenin karanlığından çıkarmışlardır. Johann Wolfgang von Goethe, Victor Hugo, Gustave Flaubert bunların başında gelmektedir (Bourdieu ve diğerleri, 1991: 655). Bu bağlamda, çağdaş anlamda entelektüellerin atası olarak filozoflar sınıfını görmek mümkün görünmektedir.

Ortaçağ, entelektüeller için çok önemli bir zaman dilimini karşılar. Çünkü bu çağda entelektüel faaliyetin gerçekleşmesi için gereken kültürel alan ortaçağ üniversiteleri ile doğmuştur. Süreci kitabın doğuşu ile ele almak mümkündür. 15. yüzyılın ortalarından itibaren baskı yöntemlerini ortaya koyan Johannes Gutenberg ve çağdaşları sayesinde kitap elyazmasının önüne geçmiştir. Bu gelişme ile bilginin hızla ve daha çok insana iletilmesini sağlayan sürecin önü açılmıştır (Bodin, 2000: 28).

Yaşanılan aydınlanma çağı, Rönesans, reform gibi birçok sürecin ve bu süreçte gelişen fikir akımının atmosferinde entelektüel kavramı nihayet ortaya çıkarmıştır. Ancak bu karşılaşma birtakım sorunları beraberinde getirmektedir. Entelektüele hâkim sınıf tarafından bir rol biçilmiştir. Bu rol, egemen sınıfın çıkarlarının savunucusu ve bekçisi olmak olarak kurgulanmıştır. Bu durumda, entelektüelin önünde iki seçenek vardır: *"Ya kurulu düzenin yalanlarını bilimselleştiren bir hakikat çarpıtcısı olacak ya da ezilenlerin yanında yer alarak; her haksızlığa karşı gelmek her yalanı susturmak gibi evrensel bir düstur benimseyecektir"* (Bodin, 2000: 30). Burada, entelektüele ilişkin temel kuramsal tartışma karşımıza çıkmaktadır. Entelektüel, düzenin yanında yer alma ya da muhalif olma durumu arasında hangisini tercih etmelidir sorusu özellikle Bourdieu tarafından incelenmektedir.

Bu sorunun tarihsel olarak ortaya çıkması "Dreyfus Olayı" ile olmuştur. Albay Alfred Dreyfus, Almanya'da yaşayan Yahudi bir askerdir. Fransa'ya Alman hükümeti hakkında casusluk yaptığı iddiası ile tutuklanır.

Aleyhine hiçbir kanıt olmamasına rağmen sırf Yahudi olmasından dolayı bir günah keçisi haline getirilmesi nedeniyle toplum ikiye bölünür. Bir tarafta, toplumun vicdanı olan entelektüeller harekete geçmiş ve Emile Zola'nın önderliğinde bir kampanya başlatmışlardır. Diğer tarafta ise, Dreyfus karşıtı milliyetçiler bulunmaktadır. Bu olay, o zamana kadar var olan entelektüel kavramına yeni anlamlar yüklemiştir (Baysan, 2002: 184).

19. yüzyıla ve bu yüzyıldaki Dreyfus davasına kadar, zihinsel faaliyet ve kafa gücü ile tanımlanagelen entelektüel, artık bir bilen olmanın yanında eyleyen de olmuştur. Entelektüel, misyon sahibi bir dava insanına dönüşmüş ve toplumsallığı ile değerlendirilir hale gelmiştir (Türküne, 2005: 399). Edward Said (2009: 13), entelektüelin sosyolojik imge haline gelmesini şu şekilde ifade etmektedir: *“Entelektüelin imgesi, fiili müdahalesi ve performansı yeterince değerlendirilememiştir; oysa tüm bunlar her gerçek entelektüelin yaşam suyunu oluşturur”*

Bu bağlamda, entelektüelin toplumdaki rolüne değinmek gerekmektedir. Noam Chomsky, entelektüelin ahlaki bir sorumluluğu olduğunun altını çizmektedir. Ona göre, entelektüellerin sorumlulukları hakikati anlamaya çalışmak, dünyaya ilişkin bir kavrayışa ulaşmak için başkalarıyla birlikte çalışmak, bunu diğer insanlara aktarmaya çalışmak, onların da kavramasını sağlamak için yapıcı eylem oluşturmaktır (Chomsky, 1978: 20).

Amerikalı sosyolog Virginia Held, Chomsky'ye paralel bir biçimde, entelektüel olmayı toplumdaki fikir ve inanışları dönüşüme uğratma kapasitesine sahip olma olarak değerlendirmektedir. Buna göre, entelektüel iki şekilde toplumsallaşır. Entelektüel ya toplumda yeni bir fikir ya da zekâ yaratır; ya da toplumda var olan bir zekâyı dönüştürmek ve geliştirmek için uğraşır. Bu yaklaşım, entelektüele toplumsal bir rol biçmektedir (Held, 1983: 572).

Entelektüelin toplumsallığı siyasi faaliyetten bağımsız değildir. Entelektüel, toplumda verili tüm standartları ve normları dönüştürebilmek ya da yıkmak için bu siyasilige bürünmektedir. Bir bakıma, toplumdaki kişilere rehberlik etmektedir. Bu nedenle, entelektüele bir takım sansür mekanizmaları uygulamak ya da ekonomik bir tahakküm altına almak onun fikrinsel bağımsızlığını zedeleyecektir. Entelektüel, bu durumda toplumda korkusuzca fikirlerini dile getiremeyecektir. (Held, 1983: 579).

Sosyolog Edward Shils, entelektüellerin toplumsallığını analiz ederken, Held'e benzer bir perspektif geliştirmektedir. Buna göre, bir toplumda yerleşik kanılar, semboller, inanışlar, durağanlıklar, yerleşik kurumlar ve kültürler mevcuttur. Entelektüel, tüm bunlara karşı bir dönüştürme gücüne sahiptir. Shils, entelektüellerin bu noktada bu güce sahip yegâne grup olabileceğini belirtmektedir (Shils, 1958: 6). Bu dönüşümü gerçekleştirebilmek için entelektüelin ihtiyacı olan, zekâ ve meraktır. Muhaliflik temel söylem olsa da, bazen entelektüel toplumu birleştirmek ya da otoriteyi meşrulaştırmak gibi vazifeler de görmektedir. Buna, toplumda merkezi öneme sahip değerler sistemlerini diğer toplumsal kesimlere empoze etmek de dâhildir (Shils, 1958: 7). Ancak ideal olanı, entelektüelin toplumdaki yaratıcılığı arttırması ve yenilikleri icat etmesidir. Kısaca Shils, entelektüellerin toplumun geçmişten gelen değerlerini geliştirebilecekleri gibi; onları reddetme gücüne de sahip olduklarını bir gerçeklik olarak ortaya koymaktadır (Shils, 1958: 8).

Peter Lasmann, entelektüellerin modernitenin bir ürünü olduğunu söylemekte ve onları tarihsel bir dönem içinde ele almaktadır. Buna göre, modernitenin aşılması ve post moderniteye geçildiği söylemi, entelektüelleri bir günah keçisine dönüştürmektedir. Lasmann, entelektüel olmanın toplumda olumsuz, çetrefil konumlara düşebilme riskini barındırdığını belirtmiş ve olumsuzluklara vurgu yapmıştır. Toplumda var olan bir dönüşüm sürecinde ya da bir kriz döneminde, entelektüeller genellikle ilk saldırılan gruplar olmaktadır. Çünkü entelektüeller yeni kurulacak düzene karşı bir tehdit ve tehlike unsuru olarak görülmektedirler (Lasmann, 2010: 816). Buna göre entelektüel, toplumda var olan politik partiler arasında bir mücadele ve baskıya sebep olduğunda ve kamuoyunu yönlendirebildiğinde etkin rol oynayabilir. Buradan hareketle, Lasmann'ın entelektüelin politik rolünün altını çizmiş olduğunu söyleyebiliriz. Lassman, entelektüeli politize ederek onu radikal, yabancı, kışkırtıcı, kibirli ve devrimci gibi sıfatlarla nitelemektedir (Lassman, 2010: 816).

Jean-Paul Sartre'a göre, entelektüel kültürü korumak ve aktarmak için vardır, bu da onu muhafazakâr yapar. Aslında entelektüelin asıl vasfı toplumu aldatmaktır. Ancak, toplumun ve kendisinin içinde bulunduğu çelişkilerin ayırdına varan kişi, Sartre'a göre gerçek entelektüeldir. O tüm çelişkilerin ışığında, statükoyu korumak için kendisine sunulan tüm fırsatları reddederek evrensel hakikatlerin peşinde koşmaya başladığında bir adanmış kişiye dönüşecek ve topluma böylelikle ışık tutabilecektir (Sartre, 2010: 45).

Jean Paul Sartre, entelektüelin faaliyetleri açısından ne derece sorumluluk taşıdıklarını şu şekilde ifade etmiştir: *“Ben atom silahlarını mükemmelleştirmek için atomun parçalanması üstünde çalışan bilim adamlarına entelektüel denilemeyeceğini söyleyeceğim: onlar bilim adamıdır, işte o kadar. Ama yapılmasına göz yumdukları bu silahların yıkıcı gücü karşısında dehşete kapılan bilginler bir araya gelerek kamuoyunu atom bombasının kullanılmasına karşı uyaran bir manifesto imzaladıklarında artık birer entelektüeldirler”* (Sartre, 2010: 16).

Özetle, entelektüele yönelik geliştirilen tanım ve yaklaşımların genelinin ortak vurgusu, entelektüelin bir bilen olmanın yanında eyleyen olması gerektiğidir. Bu noktadan hareketle, Gramsci, Foucault ve Bourdieu'nun yaklaşımlarını inceleyeceğiz.

3. ANTONIO GRAMSCI ve ORGANİK ENTELEKTÜEL

Antonio Gramsci'ye göre, tüm insanlar bir zekâyâ sahip olma ve onu kullanma bakımından entelektüeldirler. Ancak, her insan toplumda entelektüelin gördüğü görevi ifa edemez. Bu sebeple, Gramsci entelektüeli nitelikleri ile değil toplumsal işlevleri ile tanımlamaktadır (Türköne, 2003: 400).

Gramsci, entelektüelleri ikiye ayırır. Organik entelektüeller, belirli bir sosyal sınıfın düşünce üreticileridirler. Bağlı oldukları sınıfın düşüncelerini, entelektüel olarak sistematik hale getirirler. Geleneksel entelektüeller ise, geçmişten şimdiye uzanan birçok sınıfın içerisinde yer almışlardır. Sınıflar arası konumlar arz eden, bilim, edebiyat gibi alanlarda üretimde bulunan entelektüellerdir (Türköne, 2003: 400). Gramsci'ye göre, bir ülkede egemen olmaya çalışan her grubun en önemli özelliklerinden birisi geleneksel entelektüel ile rekabete girerek onu ideolojik olarak yok etmeye çalışmak ve kendi organik entelektüellerini yetiştirmektir (Türköne, 2003: 400).

Gramsci'nin düşüncesinin köklerini Vladimir Lenin'in görüşlerinde bulmak mümkündür. Lenin, daha sonra Gramsci'nin organik entelektüel olarak tasnifleyeceği yapının esas temelini ortaya koymuştur. Lenin'e göre, işçiler arasında bilinç yoktur. Bilincin işçilere dışarıdan taşınması gerekmektedir. Tarihe bakıldığında, işçiler tek başlarına kendi çabalarıyla sadece sendikal bilince erişebilirler. Sendikalarda birleşerek işçi hakları için patronlara karşı mücadele etmenin gerekliliği bilincine kendiliğinden ulaşabilirler. Ancak, sosyalizm teorisi entelektüeller tarafından geliştirilen felsefe, tarih ve ekonomi teorilerinden oluşturulup şekillendirilmiştir. Lenin'e göre, bilimsel sosyalizmin kurucuları olan Marks ve Engels, toplumsal konumları itibarıyla burjuva entelijensiyasına mensupturlar. Bu nedenle, işçi sınıfına devrimci bilinci aşılayacak olan entelektüellerdir. Lenin, kendiliğindenliğin yerine taşıyıcılığı öne çıkarmakta ve bu taşıyıcı misyonunu ise entelektüel sınıfa yüklemektedir (Lenin, 2010: 32). Karl Kautsky, bu düşünceyi şu şekilde dillendirmektedir:

Bilimin taşıyıcısı proletarya değil burjuva aydınlarıdır. Modern sosyalizm, burjuva aydın tabakasının üyelerinin kafasında doğmuştur ve bunu, entelektüel açıdan daha ileri olan ve koşulların elverdiği yerlerde modern sosyalizmi proleter sınıf mücadelesine sokan proleterlere aktaranlar da onlar olmuştur. Dolayısıyla, sosyalist bilinç, sınıf mücadelesine dışarıdan verilen bir şeydir, onun içinden kendiliğinden çıkan bir şey değildir (Kautsky'den aktaran Lenin, 2010: 43).

Buradan hareketle, devrimci mücadelenin başarıya ulaşması için entelektüellerin önemli misyonlarla yüklendiklerinin belirtmek gerekmektedir. Lenin, entelektüellerin bilince sahip olan sınıf olarak yapmaları gerekenleri şu şekilde ortaya koymaktadır. Buna göre entelektüeller işçilere, siyasal bakımdan ezildiklerini açıklayarak işe başlamalıdır. Daha sonra, otokrasinin siyasal teşhirini bütün yönleriyle örgütlemeye çalışmalıdırlar. Örneğin, fabrikalarda yaşanan haksızlıkları teşhir ederek işçileri sendikalarda örgütlemek gibi (Lenin, 2010: 67).

Joe Metzger, entelektüel ve işçiler arasındaki bağ üzerinde düşünen araştırmacılardan biridir. Metzger'e göre, üretimde çalışan ücretli entelektüellerin (mühendisler gibi) işçilerle kurdukları doğrudan bağ çok önemlidir. Entelektüellerin büyük bir çoğunluğu, (öğretmenler, araştırmacılar, idari kadrolar, tıbbi hizmet uzmanları v.b.) proleter olmayan ücretliler sınıfına dâhildirler. Bu kesimler, maddi üretim alanıyla doğrudan bütünleşemezler. İşçiler, artı değer ürettiklerinden sömürüyü doğrudan hissederken entelektüeller doğrudan artı değer üretmediklerinden sömürüyü hissedemezler; ancak sömürülürler. O nedenle, devrimci mücadelede bu iki kesimin bilincinin ortaklaştırılması büyük önem taşımaktadır (Casanova, Prevost ve Metzger, 1985: 26).

Gramsci'nin entelektüele yönelik temel yaklaşımını tekrar hatırlayalım: *“Bütün insanlar entelektüeldir, ama toplumda herkes entelektüel işlevini görmez”* (Gramsci'den aktaran Said, 2009: 21). Gramsci'nin bu açıklamayı temellendirdiği formülü, organik entelektüel ve geleneksel entelektüeldir. Geleneksel

entelektüeller, nesilden nesile aynı şeyleri döngüsel olarak yapmaya devam ederler. Örneğin, idareciler, papazlar, öğretmenler. Organik entelektüeller ise, daha fazla iktidar ve denetim gücü elde etmek için kullanılan sınıflarla ya da kuruluşlarla bağlantılıdır. Gramsci (2011: 10), organik entelektüele ilişkin şöyle der: “*Kapitalist girişimci, kendisiyle birlikte sanayi teknisyenini, ekonomi politik uzmanını, yeni bir kültürün, yeni bir hukuk sisteminin oluşturucularını v.b. yaratır*” Buna göre, toplumdaki kişilerin tüketim alışkanlıklarını değiştirmeye yönelik bir halkla ilişkiler uzmanı, bir havayolu şirketinin karına çalışan bir teknik personel organik entelektüeldir. Gramsci, organik entelektüellerin toplum hayatına aktif olarak katıldıklarını ve sürekli olarak bir şeyleri değiştirmeye çalıştıklarını varsayar (Said, 2009: 22).

Gramsci, entelektüel kuramını oluştururken hegemonya süreçleri, yapı-üstyapı ilişkileri, tarihsel blok, etik-politik liderlik, siyasal strateji gibi kavramlara başvurmuştur. Gramsci'nin entelektüel çözümlemesinde birbiriyle ilişkili üç temel hedef olduğu söylenmelidir. Birincisi, İtalyan tarihinde entelektüellerin oynadıkları rolleri İtalyan tarihsel bloğunun somut görünümünü altında ortaya koymaktır. İkincisi, sınıflar arasındaki hegemonik üstünlük ilişkilerini tarihsel blok kavramı etrafında incelemektir. Üçüncüsü ise, yapı ve üstyapı ilişkilerinde entelektüellerin oynadıkları rolleri belirginleştirmektir (Yetiş, 1982: 1).

Gramsci'nin geleneksel entelektüel imgesi, entelektüellerin kendilerini tarihsel bir kesintisizlik içerisinde, sınıf savaşlarından uzakta yer alan bir kategori olarak düşündüklerini göstermektedir. Gramsci, bu konumu mutlak entelektüelden uzman entelektüele doğru gerçekleşen bir dönüşüm süreciyle formüle eder (Yetiş, 1982: 2). Organik entelektüeller, siyasal partide bir araya gelerek bir bilinç inşa eder ve kültürel hegemonyayı elinde bulunduran geleneksel entelektüellerle bir savaşa girerler (Tarrow, 1998: 73). Gramsci edebiyatçılar, sanatçılar, gibi tüm toplumların kabul ettiği klasik entelektüel kategorilerini yadsımayarak onları geleneksel entelektüel kategorisine sokmakta, ancak bunun yanında organik entelektüel niteliği ile ideolojik yeniden üretim sürecinde yer alan örgütleyici güçlere yer açmaktadır. Buna göre, organik entelektüeller, üretim tarzındaki tarihsel dönüşüme bağlı olarak ortaya çıkan sınıf oluşumlarının gereksinimlerine karşılık vermek için ortaya çıkmışlardır. Gramsci, böylelikle entelektüellerin sınıflarla ve üretim süreciyle olan ilişkisini bir bağlama oturtmaktadır (Yetiş, 1982: 6).

Organiklik ölçütü, entelektüellerin toplumsal konumlarına uygun olarak yerine getirdikleri işlevlerin niteliğine ve sınıflar ile kurdukları iletişime göre belirlenecektir. Geleneksel entelektüeller ise, kendi dönemlerinin organik entelektüelleridir. Örneğin, feodal dönemin egemen sınıfı olan aristokrasinin din adamları gibi. Bu entelektüeller, kendileri sınıf olgusundan bağımsız olarak sunarlar; ancak Gramsci bunun mümkün olmadığını belirtmektedir. Gramsci, her toplumsal sınıfın kendi entelektüelini yarattığını belirtmektedir (Kurzman ve Owens, 2002: 66). Entelektüeller, ancak belli sınıflara angaje olarak sosyolojik anlamda var olabilirler. Gramsci, buradan yola çıkarak egemen gruplara sıkı sıkıya bağlanan entelektüellere “egemenliğin/üstyapının memurları” adını vermektedir (Bağla, 1977: 84).

Gramsci'ye göre entelektüeller, egemenliğin aracı olma rollerini iki büyük üst yapısal düzeyde, yani sivil toplum ve politik toplumda (devlet) oynarlar. Sivil toplumda rol oynayan entelektüellere gazeteciler, profesörler, öğretmenler örnek verilebilir. Bunlar, kültürel ve moral reformun örgütleyicileridir. İkinci kategoride ise, siyasal, adli hukuki, askeri aygıtlarda çalışan kişileri görebiliriz. Gramsci, burada entelektüellerin ait oldukları sınıfları homojenleştirme ve onlara birlik bilinci aşılama karakterinin altını çizmektedir (Bağla, 1977: 87).

Gramsci, geleneksel entelektüellerin tarihsel vazifelerini tamamladıklarını ve onların artık yeni bloklara bağlanmaları gerektiğini belirtmektedir. Geleneksel entelektüel, proletarya ile organik bir ilişki kurarak organik entelektüele dönüşebilir. Gramsci'nin analizinde ortaya koyduğu en önemli saptama, organik entelektüellerin sadece hâkim zümreye ait olmadıklarını göstermektedir. Entelektüeller, devrimci sınıfa angaje olarak organik entelektüel haline gelebilirler (Bağla, 1977: 87). Bu aşamada, Lenin'in işçi sınıfının ideologları tanımlamasından Gramsci'nin proletaryanın organik entelektüelleri tanımına geçiş sağlanabilir.

Devrim, önce üstyapıda başlayacağından entelektüeller, yeni tarihi bloğun gerçekleşmesinin ön koşulunu oluştururlar. Entelektüel ve moral reformu yapacak olan organik entelektüellerdir. Gramsci (2011: 138), bunu şu şekilde açıklar: “*Organik aydınının misyonu, halkın geleneksel kültüre olan bağımlılığını yıkararak, onu kendi öz kültürüyle barıştırarak, bütün kitleyi aydın statüsüne ulaştıracak olan entelektüel ve moral reformu başlatıp yürütmektir*”

Gramsci'ye göre, entelektüel reformu başlatarak önce proletaryanın organik entelektüeli olunabilir. Daha sonra, ortaklaşa/kolektif entelektüel olan siyasal partide erir. Böylelikle, partinin tüm üyeleri birer entelektüel

haline gelir. Entelektüel ve kültürel reformu oluşturan tüm güçlerin kolektif entelektüel olan partide birleşmeleri, Gramsci'nin son tahlilde vardığı çözüm noktasını oluşturur (Gramsci, 2011: 140).

4. MICHEL FOUCAULT ve SPESİFİK ENTELEKTÜEL

Foucault, çağdaş kuramın ustalarından biridir. Hem kendi entelektüel portresi hem de entelektüele ilişkin yorumları ve açıklamaları onu özgün bir konuma yerleştirmektedir. Aslında, entelektüele ilişkin açıklamalarında kendisine yönelik bir hesaplaşma yaptığı söylenebilir. Foucault'un yaklaşımının entelektüelin temeline ilişkin etik bir sorgulama yapabilmek açısından bir düşünce seti sunduğu belirtilebilir (Topçuoğlu, 2006: 223).

Entelektüel, Foucault'un aydınlanma temelli kavramsallaştırmasında bir lider konumuna sahiptir. Entelektüel, insanların bilmedikleri ancak öğrenmeleri gereken gerçeği bilendir. Hiyerarşik olarak kendisini yüksek bir basamakta konumlandırmıştır. Ancak, Foucault entelektüele yönelik çalışmalarının temelinde bu anlayışa karşı bir eleştiri geliştirmiştir. Evrensel aklın, evrensel doğru söyleminin ve tek gerçek anlayışının eleştirisini yaparak, entelektüeli de bu pozisyondan yapılandırmıştır (Topçuoğlu, 2006: 222). Foucault gerçeğe bakışını şu şekilde belirtmektedir: "*Gerçeği söylemenin öneminin, gerçeği söyleyebilecek olanın kim olduğunun ve gerçeği söylememizin neden gerekli olduğu sorusuyla, Batıda eleştirel gelenek dediğimiz şeyin köklerine varırız*" (Foucault, 2005: 13).

Foucault (2005: 13) entelektüeli "*bilgisini, uzmanlığını ve hakikatle ilişkisini siyasi mücadele alanıyla kullanan kişi*" olarak tanımlamaktadır. Foucault, entelektüelin rolünün insanların kafasında bir şeyleri değiştirmek olduğunu ileri sürer. Ona göre doğru olan, o anda insanların doğru olarak kabul ettikleri şeydir. Neticede doğru denilen şey bir inşadır. Sonradan oluşturulmuş bir şeydir. Bu nedenle, değiştirilebilir ve eleştirilebilir. Bu durumda, evrensel bir doğrudan ya da akıldan söz edilemez. Evrensel bir doğrudan söz edilemediğinde, evrensel bir doğrunun peşinde koşan evrensel bir entelektüelden de söz edilemez (Topçuoğlu, 2006: 222).

Foucault, spesifik entelektüel teorisini ortaya atarken, Gramsci başta olmak üzere birçok modern düşünürün entelektüel üzerine çalışmalarını incelemiştir. Bunu yaparken, entelektüel figürüne bakışını onların iktidar ilişkilerindeki konumu üzerinden yapılandırmaktadır. Bu sorgulama ve bakışın sonucunda spesifik entelektüel kavramına ulaşmaktadır (Topçuoğlu, 2006: 222).

Foucault'un entelektüel formülasyonunu kavrayabilmek için daha önce Jean Paul Sartre'in entelektüel bakışını ele almak gerekmektedir. Çünkü Foucault'un spesifik entelektüeli, Sartre'in evrensel ve adanmış entelektüeline tam karşıt bir yerde konumlanacaktır. Sartre, entelektüeli evrensel hakikatlerin peşinde koşan ve tüm insanlığa seslenen bir hakikat savaşçısı olarak görmektedir (Friedman, 2011: 362). Ona göre, egemenliğin memurları, sistemin köleleri olarak kullanılan uzmanlar, içerisinde buldukları çelişkilerin farkına vardıklarında adanmış bir kişiye dönüşeceklerdir. Sartre, entelektüeli tüm sınıfların ve angajmanların üzerinde bir metaforik kurgu ile sunmaktadır (Friedman, 2011: 362).

Foucault'un kuramında, Sartre'in evrensel entelektüelinin yerini spesifik entelektüel almaktadır. Bu entelektüel, belli bir disiplin içerisinde çalışan ama uzmanlığını her biçimde kullanabilen entelektüeldir. Evrensel hakikatler adına kitlelere öncülük etme misyonu bulunmaz; çünkü kitlelerin o bilince zaten sahip olduklarına değinir. Buna göre, kitleler kendileri için neyin iyi ve doğru olduğunu herkesten iyi bilmektedirler. Foucault, teorinin pratiğe yol gösteren bir alet kutusu olduğunu söylemekle entelektüeli o alet kutusunu kullanabilme yetkinliğine sahip kişi olarak kurgulamaktadır (Çağan, 2003: 169).

Foucault, entelektüeli evrensel entelektüel ve spesifik entelektüel olarak ikiye ayırmaktadır. Evrensel entelektüeli herkesin bilinci ve vicdanı gibi gören Foucault, spesifik entelektüeli ise yerel bilgiyle donanmış, belli bir uzmanlıktan hareket eden ve yerel mücadele cephelelerinde örgütlenen bir figür olarak kurgulamaktadır. Ona göre, entelektüelin rolü daha çok iktidar biçimlerine karşı, bu biçimlerin hem aracı hem de nesnesi olduğu yerlerde mücadele etmektir. Bu mücadele ise, bilginin, hakikatin, bilincin ve söylemin oluştuğu yerde olacaktır (Çağan, 2003: 169).

Foucault, evrensel/geleneksel entelektüelin tipik bir örneğinin Voltaire olduğunu söyler. Voltaire'i, kendini kitlelerin dışında görme ve konumlandırma, dolayısıyla kitleyi uzaktan eleştirme, bu eleştirilerini evrensel akla dayandırma özellikleri ile tanımlar. Evrensel entelektüel, tüm dünyanın gerçekliğine ilişkin bir büyük teorinin nasıl oluşturulacağını göstermeye taliptir (Topçuoğlu, 2006: 223). Foucault ise, evrensel entelektüeli eleştirmektedir. Foucault, Sartre gibi estetikten politikaya kadar her konuda otorite kabul edilen,

adaletin ve doğruluğun sesi olan adanmış entelektüel devrinin kapandığını söylemektedir. Artık, tarih sahnesine spesifik entelektüel çıkmıştır (Topçuoğlu, 2006: 224).

Foucault, spesifik entelektüelin ilk figürünün İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra şekillendiğini belirtmektedir. Atom fizikçisi Robert Oppenheimer, spesifik entelektüel figürüne bir örnek oluşturmaktadır. Nükleer tehdidin insan ırkına yönelmesi karşısında uzmanlığını muhalifliğe dönüştüren spesifik entelektüel, Foucault için tarihsel bağlamına oturmuştur (Foucault, 2005: 48). Spesifik entelektüelin görevi, iktidarın tüm ölçeklerine ve formlarına karşıt olarak konumlanmak, orada bir mücadele sergilemek, bu mücadeleyi sergilerken de bilgi, hakikat, bilinç ve söylemin gücüne dayanmaktır. Bu mücadeleler cinsel alanlarda, ailede, hapishanede, hastanelerde, üniversitede verilebilir. Birçok spesifik mücadele odağı var olabilir (Kurzman ve Owens, 2002: 70). Aslında, Foucault'un spesifik entelektüelinin düşünsel bağlamı tahminler, vaatler, vaatler yerine basitçe günlük ve yerel pratiklerde oluşmaktadır (Topçuoğlu, 2006: 225).

Entelektüel, insanları aydınlatmak için kitlenin dışında kalamaz ve geri çekilemez. Onlar adına konuşamaz. Foucault'a göre, gerçek entelektüel kitlenin içinde ve kitleyle birlikte hareket eder. Dolayısıyla, sosyolojik olarak belli bir sınıfın entelektüeli olmadığı gibi, sınıf kavramının dışında ve üzerinde bir pozisyonu da olamaz (Kurzman ve Owens, 2002: 70). Foucault (2005: 19), bu durumu şu şekilde belirtmektedir: *"Entelektüelin rolü başkalarına ne yapmaları gerektiğini söylemek değildir. Bunu hangi hakla yapar? Son yüzyıllarda entelektüellerin formüle ettiği ve sonuçlarını gördüğümüz tüm kehanetleri, vaatleri, planları ve buyrukları hatırlayın"*

Spesifik entelektüel, temsil etmeyen entelektüeldir. Başkaları adına bir şey bilmez ve dillendirmez. Gizli gerçekleri açıklama rolünü oynamaz. Kitlelere akıl vermez. Çünkü Foucault'un düşüncesinde, başkaları adına konuşmak utanç verici bir şeydir. Spesifik entelektüel, iktidar mekanizmalarını analiz ederek, eylem ve hayat odaklı stratejik bilgiyi yavaş yavaş sunmaktadır. Rolü, global eylemlerde kitlelerin öncüsü olmak değil, yerel mücadelede özel bir grubun danışmanı olmaktır (Foucault, 2005: 27). Bunun için özelleştirilmiş küçük gruplar oluşturmak ve kitlelerin mücadelelerine bu kanallarla destek olmak gerekir (Topçuoğlu, 2006: 225). Örneğin, entelektüelin rolü bir işçinin bilincini oluşturmak değildir. Çünkü bu bilinç işçide zaten vardır. Rolü, bu bilincin işçinin bilgisinin enformasyon sistemine girmesini, yayılmasını ve sonuç olarak olup bitenlerin hiç bilincinde olmayan insanlara veya diğer işçilere yardım etmesini sağlamaktır (Foucault, 2005: 43).

Foucault, entelektüelin spesifikliğini üç türde kurgulamaktadır: kendi sınıfsal konumunun organik entelektüeli olarak, bir entelektüel olarak (üniversitede, hastanede uzman olması sıfatıyla) ve toplumdaki hakikat siyasetinde yer alarak (Foucault, 2005: 50). Bu bağlamda, Foucault'un entelektüel kuramının Gramsci'nin kuramını yadsımadığı, hatta içine alarak geliştirildiği söylenebilir.

Foucault'un siyasal eylemin örgütlenmesinde entelektüel için kurguladığı rollere bakıldığında kendi öz yaşam öyküsünün bununla paralellik gösterdiği söylenebilir. Foucault da kendi yaşamında, birçok radikal pozisyon almış ve spesifik mücadele cephelelerinde mücadeleler vermiştir (Pickett, 1996: 451). Kurumsal olarak bakıldığında, Foucault hapishanelerde, fabrikalarda, akıl hastanelerinde ve okullarda verilecek yerel merkezli mücadeleleri çok önemsemektedir. Kendi hayatında da özellikle akıl hastanelerde ve hapishanelerde eylemler örgütlemiş ve akıl hastaları ile cezaevindeki mahkûmların kendilerini ifade edecek kanallar oluşturmalarına yardımcı olmuştur (Pickett, 1996: 455).

Foucault özellikle siyasi hiyerarşik yapılanmanın karşısında yer almıştır. Bu muhalifliği kurmak için, siyasal bir mücadeleye angaje olmanın önemini ortaya koymaktadır. Devrimci mücadeleye verdiği önemin yanı sıra, Foucault yerel bir mücadelenin başka yerel siyasal mücadelelerle birlikte ittifak yapabilme kapasitesinden de bahsetmektedir. Tüm bu mücadelelerin iktidarın gücüne karşı örgütlenmesini önemsemekte, entelektüele bu konumda önem ve pozisyon atfetmektedir (Pickett, 1996: 455).

Foucault Fransa'da, 1968 yılında gerçekleşen öğrenci hareketlerini yerel ölçekte gerçekleşen tarihi nitelikte bir mücadele olarak örnekleemektedir. Bütün bir toplumun devrimci bir eylemi nasıl oluşturabileceğinin bir yöntemi olarak, 1968 hareketini önemsemektedir. Hiyerarşiye karşı nasıl karşı bir güç oluşturulabileceği noktasında bu öğrenci ve işçi eylemleri önem arz etmektedir. Foucault, Fransa'da 1960'lar ve 1970'ler boyunca süren hapishane ayaklanmalarını da aynı minvalde değerlendirmektedir (Pickett, 1996: 455). Foucault, entelektüeller ve eylemcilerin birlikte eylem yapma kapasitesini bu iki örnekte tartışmakta ve önemli bulmaktadır. Neticede, spesifik entelektüeller uzmanlık sağlamak, karar vermek ve kamuoyunu etkilemek gibi bazı hayati konularla iç içedirler. Bu nedenle, toplumda önemli bir pozisyon işgal etmektedirler (Topçuoğlu, 2006: 228).

5. PIERRE BOURDIEU ve MUHALİF ENTELEKTÜEL

Gramsci, belli bir sınıfa ya da toplumsal gruba angaje olabilen organik entelektüeli formüle etti. Michel Foucault ise, entelektüeli yerel nitelikli mücadele cephelelerinde faaliyet gösterebilen spesifik bir nitelikle karakterize etti. Pierre Bourdieu'nun entelektüel kuramına bakılacak olursa, onun her şeyden önce entelektüeli muhalif olma yönüyle ortaya koyduğunu belirtmek gerekmektedir.

Entelektüel sorunsalı, Bourdieu'nun en çarpıcı söylemlerini geliştirdiği kuramsal alanı oluşturmaktadır. Bourdieu, egemen sınıfın ya da düzenin çeperlerinde düşünsel üretimini gerçekleştiren ve bu yeri bir hiyerarşik basamak olarak gören entelektüel figürünü yıkmaya çabalamıştır. Bourdieu'ya göre sosyoloji, bizzat egemen düzenin eleştirel bir analizidir. Bu düzene karşı entelektüel bir özerk alan yaratmak için, entelektüel figürü üzerinde düşünülmelidir (Çamlıbel, 2011: 416).

Bourdieu, entelektüeli analiz nesnesine dönüştürürken çok temel bir ayırmadan hareket etmektedir. Entelektüelin egemen sınıf karşısındaki konumu nedir? Entelektüel ya hâkim sınıfa angaje olacak; yani egemenliğin memuru olacak ya da sözünü muhalif bir pozisyonundan söyleyecektir. Bourdieu, temel bir tespit olarak, entelektüelin kendisini toplumsal çıkar çatışmalarından bağımsız ve sınıf üstü görmesinin yanı sıra toplumun yasalarına göbekten bağlı bir figür olduğunu ortaya koymaktadır (Çamlıbel, 2011: 417). Entelektüel, düzenin devamını ya da yeniden üretilmesini sağlayan bir figür olarak işlev görmektedir. Ayrıcalıklı bir figür olmasını da bizzat egemen sınıfın kendisine borçludur. Bu nedenle Bourdieu, entelektüeli egemen sınıfa bağımlı kesim olarak tanımlamaktadır. Düzen ile girdiği ilişkide entelektüelin temel aygıtı doxalardır. Doxa, toplumdaki egemen görüşlerdir ve entelektüel temel pozisyonunu bu aygıtla kurmaktadır (Çamlıbel, 2011: 417).

Mevcut durumu bu şekilde ortaya koyduktan sonra, Bourdieu, entelektüele bu çeperden çıkması için yeni bir tanımlama getirmektedir. Buna göre, entelektüelin bugünkü üretim alanı yepyeni bir mücadele alanıdır. Bourdieu, doxaların sözcülüğünü yapan ve kendini özellikle medya alanında popstarvari bir biçimde ortaya koyan entelektüeli kıyasıya eleştirmektedir. Bu tarz entelektüellerin, televizyonda ve medyada tartışma programlarında kendilerini parlatmaya çalıştıklarını belirtmektedir (Çamlıbel, 2011: 417).

Entelektüel sorunsalını sınıf temelinde irdeleyecek olursak Bourdieu, Gramsci'nin belli bir sınıfın aydını olan organik entelektüel niteliğini bütünüyle reddetmektedir. Ona göre, entelektüeller kendi içlerinde bir sınıf oluşturmaktadırlar. Buna göre olması gereken, entelektüelin bazı belli sınıfların dar çıkarlarının değil toplumsal ideallerin peşinde koşmasıdır. Bourdieu, bu bağlamda entelektüeli bir kültürel sermaye sahipliği çerçevesinde şekillendirmektedir (Kurzman ve Owens, 2002: 79).

Entelektüel, maksimum kültürel sermayeye ve minimum ekonomik sermayeye sahip bir kişi olarak, minimum maliyetle kültürel karını artırma arayışındadır. Entelektüel, Bourdieu sosyolojisindeki alan kavramı çerçevesinde, kültürel bir alanda faaliyet göstermektedir. Kültürel sermaye sahipliği ve kültürel alandaki oyun kuruculuğu çerçevesinde, ekonomik, dinsel, politik sermayenin gücünden ve rekabet kurallarından azade olması gerekmektedir (Kurzman ve Owens, 2002: 79).

Bourdieu, entelektüelin entelektüel kalabilmesi için sahip olduğu kültürel alanın özerkliğinin korunması gerektiğinden bahsetmiştir. Buna göre yazarların, sanatçıların, düşünürlerin mücadelelerinin orta yerinde durmadan büyüyen piyasa durmaktadır ve bu durum entelektüelin kültürel üretimi karşısında bir tehdit oluşturmaktadır. Bu durum karşısında entelektüellerin sendika ve dernekler çerçevesinde bir karşı duruş oluşturmaları hayati bir önem taşımaktadır (Bourdieu, 1995: 84).

Bourdieu, entelektüeli sorunsallaştırırken medya ve televizyona bir inceleme birimi olarak anlam yüklemiştir. Buna göre, televizyon, mücadele insanını mücadele insanı olmaktan çıkararak, kendi değerlerini oluşturan ve kişinin kendisini bir değere alçakgönüllüce adanmasını yadsıyan bir kültür yaratmaktadır. Bu kültür etrafında, bu kültürel dünyaya adapte olan entelektüel figürleri oluşmaktadır. Bu kişilerin tek kaygısı, medyada kendilerini değerli göstermektir. Televizyon, bunun için ihtişamlı bir dünya sunusudur ve gönülden hareket eden insanları politikanın dışına itmektir (Bourdieu, 1995: 84). Bourdieu, yeni kültürel alana televizyonla birlikte gazeteleri de dâhil etmektedir. Buna göre, entelektüeller gazete yazarlığı üzerinden kendilerine bir popülarite sağlamak derindedirler. Gazetelerde, devleti olumlamak adına halkı ve halk yararını toprağa gömmüşlerdir. Bu nedenle, bugün entelektüel dünya yeni entelektüeller üretmenin ve bunları benimsetmenin amaçlandığı yeni bir savaş alanıdır. Toplumsal bilim de bu minvalde, yontemsiz ticari araştırmaların özensiz yorumlarına indirgenmiştir (Bourdieu, 1995: 85).

Hemen her konuda bir fikri olan, sisteme yönelik olumsuz söylemler üreten uzmanlar alanı, yeni entelektüel alanı ortaya koymaktadır. Gazetecilik, politik büyüğün oluştuğı ve oynandığı yerlerden biridir. Bu büyüğün oluşabilmesi için sadece politikacı ya da parlamenterlerin sisteme katılmaları yetmez. Gazeteci entelektüeller de bu büyüğün üretilmesine katkı sunarlar. Bu büyüğü bozabilmek için eleştirel entelektüellere ihtiyaç vardır. Toplumla birlikteliğinden öte bir misyon kazandıran, sosyal sorumluluk sahibi eleştirel entelektüeller seferber olarak kendi toplumsal tahlillerini dinlenir kılmalıdırlar (Bourdieu, 1995: 85).

Bourdieu, bu yeni ortamın doğasını baz alarak, eleştirel entelektüel figürünü benimsemektedir. Her konuda kalem oynatıp, her kılığa bürünebilen medyatik ve sorumlu olmayan entelektüel figürünün karşısında eleştirel entelektüeller konumlanmalıdırlar (Bourdieu, 1995: 85). Bourdieu'nun entelektüel kuramında, eleştirelilik ve muhaliflik, entelektüelin en önemli özellikleri olarak ortaya konulmaktadır. Bourdieu'ya göre, entelektüel, evrensel bir aklın taşıyıcısıdır. Bu noktada, kuramsal olarak Bourdieu'nun entelektüel Sartre ile aynı yerden baktığını söyleyebiliriz. Ancak Bourdieu, pratikte entelektüel için Foucault'un çizdiği çizgiden ilerlemiş ve entelektüeli belli mücadele cephelerinde kurgulamıştır.

Bu kurguyu, Bourdieu'nun kendi yaşam öyküsü ile birlikte değerlendirebiliriz. Bourdieu Fransa'da, sermaye hareketlerinin serbest dolaşımının yarattığı olumsuzluklara karşı mücadele etmek için bunların vergilendirilmesi ve yaratılan kaynağın geri kalmış ülkelere yardım amacıyla aktarılması fikri ile kurulan ATTAC (Association for the Taxation of Financial Transactions and Aid to Citizens) adlı küreselleşme karşıtı örgütlenmede yer almıştır. Bourdieu, kendisi de yerel nitelikli bir mücadele cephesinde uzun erimli siyasal eylemlerde bulunmuştur (Waters, 2004: 854).

1998 yılında neo-liberal politikaların uygulamaları ile mücadele etmek isteyenlerce kurulan Attac, Bourdieu dâhil birçok entelektüelin mücadeleye angaje olmasını sağlamıştır. Attac, tarihsel konumunu Dreyfus davasından aldığı açıklamakla, aslında bir entelektüel örgütlenmesi olduğunu deklare etmektedir. Bourdieu, halkı bilinçlendirmek için özelleştirme politikaları ve neo liberal siyaset üzerine seminerler vermiştir ve uzman kimliğini seferber etmiştir. Attac örgütünün bilimsel konseyinde uzun süre aktif yer almıştır (Waters, 2004: 864). Böylelikle, entelektüelin iktidara nasıl karşıt bir yerden konumlanabileceğini ve tarihi yapan özne konumuna gelebileceğini kendi hayatıyla da göstermiştir.

Attac özelinde meseleye baktığımızda ve Bourdieu'nun politizasyon sürecini irdelediğimizde, entelektüel için uzmanlığını nasıl kullandığı önemli bir analiz birimi olarak ortaya çıkmaktadır. Entelektüel, uzmanlığını ve bilgisini mevcut sistemi yeniden üretmek için değil; iktidara muhalefet etmek için kullandığında bir toplumsal figür olabilmektedir. Bourdieu, küreselleşme karşıtı harekete müdahil olurken bir sosyolog olarak uzmanlığını harekete geçirmiştir. Neo liberal politikalara karşı insanları bilinçlendirmek için yapılan konferanslarda, Fransa'nın Cezayir üzerindeki eylemlerini protesto ederken, işçilerin örgütlediği sokak eylemlerinde ya da düzenlenen imza kampanyalarında bu uzmanlık bilgisini görmekteyiz.

Bourdieu, ölümünden önceki hafta bile sokak eylemlerinde yer almış ve politik mücadeleyi bırakmamıştır. Bu nedenle entelektüeller, onun ölümü üzerine mücadeleye devam çağrılarını yapmışlardır (Swartz, 2003: 792). Bourdieu, uzmanlığı hiyerarşik düzen içerisinde kendisine çıkar sağlayıcı pozisyonlarda kullanan entelektüel figürünü eleştirirken, muhalif bir duruşa sahip, karşı örgütlenmeler yaratan ve siyasal seferberlikte bulunan entelektüel figürünü de olumlamaktadır.

Bourdieu, Emile Zola ve Jean Paul Sartre geleneğine referansla, entelektüelin siyasal eyleme sadece demokrasi ya da parti politikaları çerçevesinde müdahil olması durumunu da eleştirmiştir. Ona göre, entelektüel muhalif durumunu her pozisyonda ve alanda sergileyebilmelidir. Ona göre, bir parti içerisinde çalışıldığında sisteme angaje olunduğu için muhalif statü kaybedilir ve entelektüellikten uzaklaşılır (Kauppi, 2000: 9).

Bourdieu'ya göre, entelektüellerin iktidarı faşizm gibi, Stalinizm gibi bir diktatörlük doğuracaktır. Önemli olan entelektüellerin iktidara yerleşmesi değil, onların sistem içinde kalarak eleştirel kalabilmeleridir. İktidarı ele geçiren bir entelektüel, entelektüel olma vasfını yitirmiştir (Bourdieu, 1995: 86).

6. SONUÇ

Bu çalışma kapsamında, öncelikle entelektüel kavramının tarihsel köklerine inilerek nasıl tanımlandığı, hangi anlamlarla yüklendiği ele alınmıştır. Daha sonra, Antonio Gramsci, Michel Foucault ve Pierre Bourdieu'nun entelektüeli nasıl sorunsallaştırdıkları incelenmiştir.

Antonio Gramsci, belli bir gruba angaje olan organik entelektüeli formüle etmiştir. Michel Foucault, spesifik mücadele cephelerinde kitleyle birlikte hareket eden entelektüeli kurgulamıştır. Bu durumda, hem Gramsci

için hem de Foucault için evrensel ideallerin savunuculuğunu yapan ve kitlelere hakikati söyleyen adanmış entelektüel figürünü reddettiklerini söyleyebiliriz.

Pierre Bourdieu ise, tanım olarak Sartre'in geliştirdiği entelektüel tanıma sadık kalmış ve evrensel ideal ve hakikatlerin savunuculuğunu vurgulamıştır. Ancak pratiğe geçildiğinde, Foucaultçu bir çizgi benimsemiş, kendisi de spesifik mücadele cephelerinde faaliyette bulunmuştur. Bu nedenle, üç düşünür açısından da belli bir grupla birlikte, belli nitelikli mücadelelerde bulunmanın ve muhalif eylemler örgütlemenin önemli olduğunu söyleyebiliriz.

Bu ortak noktanın varlığını vurgulamakla birlikte, sosyolojik olarak farklı yerlere düştüklerini de belirtmek gerekir. Gramsci vardığı noktada, işçi sınıfının entelektüelinden ve uzun erimli devrim mücadelesindeki yerinden söz ederken, Foucault entelektüel mücadeleyi sisteme karşı olmakla birlikte daha dar ve yerel bir noktadan kurgulamaktadır. Bourdieu ise, entelektüel sistem içerisinde kalarak sisteme muhalif ve eleştirel yaklaşılabilir pozisyonlarda konumlandırmaktadır. Bu durumu da, kuramcılarının farklılaştıkları noktalar olarak belirtmek gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Bağla, L. (1977). "Antonio Gramsci ve Aydınların Rolü Sorunu", *Birikim*, 97(1): 84-92.
- Baysan, G. T. (2002). "Dreyfus Davası: Gerçek ve Adalet Savaşçısı Zola", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 19(1): 181-195.
- Benda, J. (2011). *Aydınların İhaneti* (Çev.: Cem Soydemir), Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Bodin, L. (2000). *Aydınlar* (Çev.: Mehmet Dünder), Gündoğan Yayınları, İstanbul.
- Bottomore, T. B. (1996). *Seçkinler ve Toplum*. (Çev.: Erol Mutlu), Gündoğan Yayınları, İstanbul.
- Bourdieu, P. (1995). "Politikanın Krizi, Entelektüeller ve Medya", *Birikim*, 68(1): 84-87.
- Bourdieu, P.; Sapiro, G. & McHale, B. (1991). "Fourth Lecture. Universal Corporatism: The Role of Intellectuals in the Modern World", *Poetics Today*, 4(12): 655-669.
- Casanova, A.; Prevost, C. L. & Metzger, I. (1985). *Aydınlar ve Sınıf Mücadelesi*. (Çev.: Mehmet Çimen), Saypa Yayınları, Ankara.
- Chomsky, N. (2005). *Entelektüellerin Sorumluluğu*. (Çev.: Nuri Ersoy), Bgst Yayınları, İstanbul.
- Çağan, K. (2003). "Entelektüel İmgesi Üzerine", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1): 161-170.
- Çamlıbel, D. (2011). "Pierre Bourdieu Düşünümsellik/Habitus/Entelektüeller". (Ed. Hilal Onur İnce), *Günümüzde Yeni Siyasal Yaklaşımlar*, ss. 407-420, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Foucault, M. (2005). *Entelektüelin Siyasi İşlevi*. (Çev.: Işık Ergüden, Osman Akınhay ve Ferda Keskin), Ayrıntı Yayınları: İstanbul.
- Friedman, M. P. (2011). "Of Sartre, Race, and Rabies: Anti- Americanism and the Transatlantic Politics of Intellectual Angagemant", *Atlantic Studies*, 8(3): 361-377.
- Gramsci, A. (2011). *Hapishane Defterleri*. (Çev.: Adnan Cemgil), Belge Yayınevi, İstanbul.
- Held, V. (1983). "The Independence of Intellectuals", *The Journal of Philosophy*, 10(80): 572-582.
- Kauppi, N. (2000). "The Sociologist as Moraliste: Pierre Bourdieu's Practice of Theory and the French Intellectual Tradition", *SubStance*, 3(29): 7-21.
- Kurzman, C. & Owens, L. (2002). "The Sociology of Intellectuals", *Annual Review of Sociology*, 1(28): 63-90.
- Lassman, P. (2000). "Enlightenment, Cultural Crisis, and Politics: The Role of the Intellectuals from Kant to Habermas", *The European Legacy*, 5(6) : 815-828.
- Lenin, V. I. (2010). *Ne Yapmalı?* (Çev.: Ferit Burak Aydar), Agora Kitaplığı Yayınları, İstanbul.

- Mardin, Ş. (1994). Türkiye’de Toplum ve Siyaset Makaleler 1, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Pickett, B. L. (1996). “Foucault and the Politics of Resistance”, *Polity*, 4(28): 445-466.
- Said, E. (2009). Entelektüel Sürgün, Marjinal, Yabancı. (Çev.: Tuncay Birkan), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Sartre, J. P. (2010). Aydınlar Üzerine. (Çev.: Aysel Bora), Can Yayınları, İstanbul.
- Shils, E. (1958). “The Intellectuals and the Powers: Some Perspectives for Comparative Analysis”, *Comparative Studies in Society and History*, 1(1): 5-22.
- Swartz, D. L. (2003). “From Critical Sociology to Public Intellectual: Pierre Bourdieu and Politics”, *Theory and Society*, 5(6): 791-823.
- Szelenyi, I. (1982). “Gouldner’s Theory of Intellectuals as a Flawed Universal Class”, *Theory and Society*, 6(11): 779-798.
- Tarrow, S. (2008). “Charles Tilly and the Practice of Contentious Politics”, *Social Movement Studies*, 3(7): 225-246.
- Topçuoğlu, R. A. (2006). “Foucault ve Entelektüeller”. *Doğu Batı, Entelektüeller III*, 221-228.
- Türköne, M. (2003). *Siyaset*, Lotus Yayınevi, Ankara.
- Waters, S. (2004). “Mobilising against Globalisation: Attac and the French Intellectuals”, *West European Politics*, 5(27): 854-874.
- Yetiş, M. (1982). “Gramsci ve Aydınlar”, *Mülkiye Dergisi*, 236(1): 1-25.